

احمد بن حسن بن حسن مادرانی

دکتر علینقی منزوی

[دانشنامه‌ی ایران و اسلام (مجموعه‌ی مقالات)، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، 1357 خ، الف 8: ج 9: صص 1232-1233]

احمد بن حسن بن حسن مادرانی

(یا ماذرای)، ابوالحسن، یکی از سرجنابان شیعه‌ی جبال در قرن سوم / نهم بوده که مقامات دولتی نیز دست یافت و چندی در ری علم استقلال برافراخت و ظاهراً در شکل دادن به مذهب شیعه پس از مرگ امام یازدهم حسن عسکری (ع) نیز نقشی داشته است. یاقوت گوید: « احمد بن حسن مادرانی که بیشتر کاتب کوتکین (ظاهراً اذکوتکین) ابن ساتکین (اساتکین) ترک بود در 888 / 275 بر ری مسلط شد و تشیع آشکار کرد و اهل ری را گرامی داشت پس به گردش در آمدند و کتاب‌ها به نامش تألیف کردند، از جمله عبدالرحمان ابن ابی حاتم * برای او کتابی در « فضایل اهل بیت » و جز آن تألیف کرد ([معجم البلدان]، دوم، 901). احمد حسن یکی از کسانی است که در دوران غیبت صغری * (329 - 260 / 940 - 873) « توقیعنامه » هایی به وسیله‌ی باب‌ها (نایبان خاص امام غایب) برای ایشان صادر می‌شده است؛ داستان آن توقیع‌ها که در حدیث 16 و 22 باب تولد امام زمان (ع) از کتاب [کافی] کلینی (چاپ آخوندی، تهران، یکم، 523-522) آمده و تفضیل آن در [دلایل الامامه] طبری (نجف، 1969، 285-282) و در [فَرَج المَهْموم] ابن ابی طائوس (نجف، 1968، 239-248) دیده می‌شود، نشان دهنده‌ی ارتباط احمد حسن مادرانی با شیعیان تندرو ایرانی ضد رژیم خلفا است و تا اندازه‌ای اسباب سرپیچی او را از فرمان اذکوتکین فرمانده خلیفه و تسلط او را بر ری روشن می‌سازد. هجمات ساتکین و پسرش اذکوتکین با سپاه خلیفه بر کردستان در حوادث سال‌های 261-259 تاریخ طبری و ابن - اثیر و ابن خلدون دیده می‌شود ولی در آنها نام احمد حسن مادرانی به تفصیلی که در کلینی می‌بینیم نیامده است. جای تذکر است که در حمله‌ی اذکوتکین بن ساتکین به دستور خلیفه‌ی عباسی به قم، بنا به گفته‌ی حسن بن محمد ابن الحسن صاحب [تاریخ قم] (به کوشش سید جلال الدین تهرانی، تهران 1313، 35)، احمد بن حسن مادرانی کاتب اذکوتکین نیز همراه وی بوده است. اما مادرانی پس از آن تاریخ به اذکوتکین و خلیفه وفادار نمانده و به گفته‌ی یاقوت (سطور بالا) در 888 / 275 ری را به گشوده و تشیع آشکار کرده است و چنان که در احوال احمد برقی * می‌بینیم مادرانی در آن تاریخ نسبت به طرفداران سلطان (خلیفه یا فرمانده اذکوتکین) سخت‌گیری می‌کرده و از برقی که به اتهام غلو از قم اخراج شده بود حمایت می‌کرده و خسارت مزارع او را که در کاشان از دست داده بود به وی پرداخته است. بنا به گفته‌ی طبری و ابن اثیر و ابن مسکویه در [تجارب الامم] و ابن خلدون در حوادث سال 889 / 276، احمد موفق برادر خلیفه‌ی عباسی در آن سال با سپاهی به جبل آمده است و سبب این لشکرکشی

گزارشی بوده است که احمد بن حسن مادرانی بدو داده بود مبنی بر این که ثروتی بسیار در آن جا هست. ولی موفق از این لشکرکشی طرفی نبسته است. هر چند گفته‌ی آن مورخان در این باره گنگ است ولی می‌توان حدس زد که کوششی از احمد حسن مادرانی برای برهم زدن میان خلیفه و فرمانده ترک اذکوتکین در کار بوده است. ولی به هر حال پس از این تاریخ از احمد حسن مادرانی نامی در میان نیست و شاید همین لشکرکشی احمد موفق به جبل حکومت یک ساله‌ی غلات به رهبری احمد حسن مادرانی را برچیده باشد.

مراجع: به شرح مذکور در متن

دکتر علینقی منزوی